

ÖZEL EĞİTİM BÖLÜMÜ ÖĞRETMEN ADAYLARININ ÖZEL GEREKSİNİMLİ BİREYLERLE ETKİLEŞİM PROJESİNE İLİŞKİN GÖRÜŞLERİ*

Macid Ayhan MELEKOĞLU¹
Özge Sultan BALIKÇI²

ÖZ

Kaliteli ve yetkin öğretmen yetiştirmede teorik bilginin yanı sıra uygulama yönünden donanımlı öğretmenler yetiştirmek oldukça önemlidir. Bu kapsamda öğretmenlerin etkili öğretim yapabilmelerinin temelleri çalışma yaşamına başlamadan önce atılmaktadır. Öğretmen yetiştirme sistemlerinin en önemli sorunlardan biri öğretmen adaylarının teorik olarak daha yoğun yetiştirilip alınan bu teorik altyapının pratiğe yeteri kadar yansımamasıdır. Özel eğitim öğretmeni olacak öğretmen adaylarının ileride çalışma yapacakları eğitim ve uygulama ortamlarında yer almaları öğretmenlik mesleğindeki başarılarını artırmaktadır. Uygulama ortamlarında daha fazla yer alan özel eğitim öğretmen adaylarının deneyimleri meslek yaşamlarına olumlu bir şekilde yansımaktadır. Bu araştırmanın temel amacı, özel eğitim bölümü öğretmen adaylarının özel gereksinimli bireylerle etkileşim projesine ilişkin görüşlerinin belirlenmesidir. Araştırmada nitel araştırma desenlerinden içerik analizinden yararlanılmıştır. Araştırma sonucunda etkileşim projesinin öğretmen adayları tarafından olumlu olarak değerlendirildiği ortaya konulmuştur. Uygulamaya yönelik projelerin özel eğitim öğretmen adaylarına gerçek ortamlarda uygulamayı gözlemleme ve pratik yapma fırsatı sunma konusunda yararlı olduğu görülmüştür. Öğretmen adayları bu etkileşim projesi sonunda mesleki tercihleri konusunda kararlı olduklarını belirtmişlerdir.

Anahtar Kelimeler: Özel Eğitim, Öğretmen Yetiştirme, Etkileşim Projesi, İçerik Analizi

OPINIONS OF TEACHER CANDIDATES OF SPECIAL EDUCATION DEPARTMENT ON THE INTERACTION PROJECT WITH INDIVIDUALS WITH DISABILITIES

ABSTRACT

In order to train qualified and competent teachers, it is very important to train equipped teachers in terms of practice besides theoretical knowledge. In this context, the foundations of teachers' effective instruction are laid before starting their working life. One of the most important problems of teacher training systems is the theoretical training of teacher candidates more intensively, but this theoretical background is not reflected in practice sufficiently. The fact that the teacher candidates who will become special education teachers in the educational practice environments where they will work in the future increases their success in the teaching profession. The experiences of special education teacher candidates who are more involved in the practice environments have a positive effect on their professional lives. The main purpose of this study is to identify the opinions of the teacher candidates of the special education department regarding the interaction project with individuals with disabilities. Content analysis which is one of the qualitative research designs was used in the

¹Doç. Dr., Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Özel Eğitim Bölümü, macidayhan@gmail.com, ORCID: 0000-0002-9933-5331.

²Araştırma Görevlisi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Özel Eğitim Bölümü, ozgesultant@gmail.com, ORCID: 0000-0003-4632-1275.

* Bu çalışmanın bir kısmı 23. Ulusal Özel Eğitim Kongresi'nde sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

Received/Geliş: 25/06/2019 Accepted/Kabul: 07/02/2020, Research Article/Araştırma Makalesi

Cite as/Alıntı: Melekoğlu, M. A., Balıkçı, Ö. S. (2020), "Özel Eğitim Bölümü Öğretmen Adaylarının Özel Gereksinimli Bireylerle Etkileşim Projesine İlişkin Görüşleri", Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, cilt 29, sayı 1, s.136-148.

study. As a result of the study, it was revealed that the interaction project was evaluated positively by teacher candidates. Implementation projects have been found to be useful in providing teacher candidates the opportunity to observe and practice in real settings. At the end of this interaction project, the teacher candidates stated that they were determined about their professional preferences.

Keywords: Environment Economy, Agriculture, Structural Equation Modelling

Giriş

Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının 42. maddesinde geçmekte olan “kimse, eğitim ve öğrenim hakkından yoksun bırakılamaz” ifadesi çerçevesinde özel gereksinimli bireylerin eğitimleri özel eğitim hizmetleri kapsamında yürütülmektedir. Milli Eğitim Bakanlığı (MEB) tarafından yapılan özel eğitimin tanımı incelendiğinde “Bireysel ve gelişim özellikleri ile eğitim yeterlilikleri açısından akranlarından anlamlı düzeyde farklılık gösteren bireylerin eğitim ve sosyal ihtiyaçlarını karşılamak üzere geliştirilmiş eğitim programları ve özel olarak yetiştirilmiş personel ile uygun ortamlarda sürdürülen eğitim” olarak Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği’nde yer aldığı görülmektedir (MEB, 2018a). Türkiye’de, tanımda da belirtilen, özel eğitim hizmetini sağlamak amacıyla özel olarak yetiştirilen personel, üniversitelerin özel eğitim bölümleri altında yürütülmekte olan lisans programlarında yetiştirilmektedir. Özel eğitim bölümü kapsamında 2016-2017 eğitim öğretim yılına kadar zihin engelliler öğretmenliği, işitme engelliler öğretmenliği ve görme engelliler öğretmenliği lisans programları yürütülmekteydi. Fakat Yükseköğretim Kurulu (YÖK) Başkanlığı’nın 08/01/2016 tarih ve 843 sayılı yazısına binaen özel eğitim bölümü altında yer alan lisans programları kapatılarak 2016-2017 eğitim öğretim yılı itibarıyla özel eğitim öğretmenliği lisans programı olarak öğrenci alınmasına karar verilmiştir (YÖK, 2016). Ölçme, Seçme ve Yerleştirme Merkezi (ÖSYM) verilerine göre 2018-2019 öğretim yılı itibarıyla özel eğitim öğretmenliği lisans programına öğrenci alan 39 üniversite bulunmaktadır. Bu üniversitelerin 25’i devlet üniversitesi ve 7’si vakıf üniversitesi olmak üzere 32’si Türkiye’de bulunmaktayken, 7 üniversite Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti (KKTC)’nde bulunmaktadır (ÖSYM, 2018a). ÖSYM, 2018-2019 öğretim yılı için Özel Eğitim Öğretmenliği lisans programlarına toplam 2759 kontenjan vermiş olup bu kontenjanların hemen hemen hepsi dolmuş durumdadır (ÖSYM, 2018b). Bölüm mezunları hem özel özel eğitim kurumlarında hem de resmi özel eğitim okullarında görev alabilmekte fakat yıllık lisans mezunu sayısı bu kurumların öğretmen ihtiyacını karşılayamadığı için MEB zaman zaman sertifika programları da açmaktadır (MEB, 2013).

MEB’in 2006 yılında hazırlamış olduğu Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği ile birlikte devletin özel eğitim alanına yatırım ve destekleri hızlanmış ve özel gereksinimli bireylerin eğitim imkânlarının artması sağlanmıştır. Özel özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerinin sayısı hızla artmış ve devlet bu merkezlerden alınan destek özel eğitim hizmetleri için belirli sınırlar çerçevesinde ödeme desteği sağlamaya başlamıştır. Ayrıca resmi özel eğitim kurumlarının şartları iyileştirilmiş ve özel gereksinimli bireylerin büyük çoğunluğunun eğitim alması için imkânlar sağlanmıştır. MEB’in yayınlamış olduğu eğitim istatistikleri incelendiğinde özel eğitim alan bireylerin sayısındaki değişim daha net ortaya çıkmaktadır. 2006-2007 öğretim yılında toplam 78.743 özel gereksinimli öğrenci (MEB, 2007) örgün eğitim kapsamında özel eğitim hizmeti almakta iken bu sayı 2017-2018 öğretim yılı için 353.610 öğrenciye yükselmiştir (MEB, 2018b). Özel eğitim

alanındaki tüm bu gelişmeler özel eğitim öğretmeni ihtiyacını artırmaktadır. Dolayısıyla Türkiye’de özel eğitim öğretmeni ihtiyacının fazla olması özel eğitim bölümü lisans programında eğitim görmekte olan öğretmen adaylarının mezun olduklarında işe yerleşme süreçlerini kolaylaştırmaktadır. Ancak bu öğretmen adaylarının yetiştirilme süreçlerinde mesleki yeterlilikleri ve özel eğitim öğretmenliği yapma motivasyonları çok fazla sorgulanmayabilmektedir. Özellikle özel eğitim öğretmen adaylarının daha yetkin bir şekilde yetiştirilerek alanda çalışmalarının sağlanması amacıyla kullanılacak etkili yöntemlere yönelik çalışmalar oldukça sınırlıdır. Ülkemiz öğretmen yetiştirme sisteminde en önemli sorunlardan biri öğretmen adaylarının çoğunlukla teorik olarak daha yoğun yetiştirilmesi ve bu teorinin pratiğe yeteri kadar yansımamasıdır (Çakır, 2000). Bu problem özel eğitim alanında öğrenim gören öğretmen adayları için de geçerlidir. Öğretmen adayları görev yapacakları ortamları ve öğrenci profilini lisans programının son yılına kadar tanıyamamaktadırlar. Bu sebeple öğretmen adayları alanda çalışmaktan kaçınabilmekte veya özel eğitime yönelik olumsuz tutum ve davranışlar sergileyebilmektedirler. Öğretmen adaylarının bu tutum ve davranışları eğitim sürecini de olumsuz olarak etkilemektedir.

Öğretmenin etkili bir eğitim yapabilmesinin temelleri çalışma yaşamına başlamadan önce atılmaktadır. Öğrenci başarısı ile öğretmenin mesleğe hazırlanma niteliği arasında olumlu bir ilişki olduğu belirtilmektedir (Brownell, Ross, Colon ve McCallum, 2005). Bununla birlikte özel eğitim bölümü öğrencileri lisans programlarındaki derslerin uygulamalarının yetersiz kaldığını ifade etmektedir (Dedeoğlu, Durali ve Tanriverdi Kış, 2004). Lisans programında alınan derslerdeki teorik bilginin yanında öğretmen adayları uygulamaya da ihtiyaç duymaktadır. Özel eğitim öğretmen adaylarından alınan görüşlerde, adayların %68’i “derslerin uygulama ile desteklenmesi” gerektiği yanıtını vermiştir (Ergül, Baydık ve Demir, 2013). Uygulama süreci öğrencilere gelecekteki meslek hayatlarıyla ilgili ön bilgi verebilmektedir. Öğretmenler meslekteki deneyimleri sürecinde yapabildiklerini görerek ve çalıştıkları grubun özelliklerini tanıyarak kendi yeterlilik algılarını yükseltebilmektedir (Ergül vd., 2013). Öğretmen adaylarının yeterlilik algısı yüksek olması meslek yaşamlarına olumlu olarak yansımaktadır. Bununla birlikte etkili eğitim sunabilmeleri için uygulama deneyimi tek başına yeterli olmayabilmektedir.

Öğretmen adaylarının kaliteli eğitim sunabilmeleri için derslerde edindikleri sağlam teorik bilgiye de gereksinimleri bulunmaktadır. Öğretmen adaylarının dört yıllık eğitimleri süresince hem kuramsal derslerde hem de uygulamada iyi yetişmiş olmaları, ileride onların öğretmenlik mesleğindeki başarılarını olumlu yönde etkileyecektir (Ergenekon ve Batu, 2008). Uygulama süresince karşılaştıkları yeni yaşantılar yoluyla öğrendiklerini lisans programının son sınıfındaki öğretmenlik uygulaması derslerinde kullanabilmektedirler. Öğretmen adaylarının kendi eğitsel deneyimleri öğretmen uygulamasının başarısını etkilemektedir (Ergenekon ve Batu, 2008). Aldıkları kuramsal derslerin yanı sıra uygulama yapıp yapmamaları öğretmenlerin ileriki meslek hayatlarını sürdürmek ile ilgili kararlarını da etkilemektedir. Öğretmenlik uygulaması yapmadan mezun olan öğretmenlerin %29’u çalışma hayatlarının ilk beş yılında öğretmenliği bırakmışlardır (National Commission on Teaching and America’s Future- NCTAF, 2003).

Bu nedenle özel eğitim öğretmenlerine sınıf uygulamaları repertuarı oluşturmaları ve daha fazla uygulama yapma fırsatı sağlanması önerilmektedir (Deng ve Gopinathan,

2003; Sinclair vd., 2006). Özel eğitim öğretmenleri ne kadar çok öğretim uygulaması yapabilirlerse, ileride öğretmenlik yaşamlarında o kadar çok başarılı olabilmektedir. Öğretmen adayları için; uygun uygulama ortamlarını bulma, öğretmen adaylarının öğrendikleri becerileri gösterme ve geliştirmelerinde uygulama sınıfının olması ile daha sonra çalışacakları sınıflara benzer sınıflarda öğretmenlik uygulamasını sürdürmeleri oldukça önemlidir (Özyürek, 2008). Öğretmen yetiştirme programlarındaki teorik ve uygulama derslerinin dağılımının eşit olmadığı görülebilmektedir. Eğitim fakültelerinin öğretmen yetiştirme programlarında yer alan derslerin hemen hepsinin teorik derslerden oluştuğu ve uygulamaya yönelik derslerin azınlıkta kaldığı belirtilmektedir (YÖK, 1998). Öğretmen adaylarının deneyimlerini artırma, uygulama derslerine daha fazla ağırlık vermesi gerekir. Staj uygulamalarında olduğu gibi uygulama yaptırılacak sahalarda oluşturulmasını düzenleme yoluna gitmenin önemi belirtilmektedir (Dedeoğlu vd., 2004). Uygulama alanlarındaki artış meslek yaşamındaki kendilerine güven konusundaki artışı öngörmektedir. Özel gereksinimi olan bireylerle deneyimi olup, daha fazla uygulama yapan öğrencilerin, uygulama yapmayanlardan öz yeterlilikleri konusunda anlamlı derecede daha yüksek puanlar aldıkları belirtilmektedir (Leyser, Zeiger ve Romi, 2011).

Ülkemiz öğretmen yetiştirme sisteminde en önemli sorunlardan biri öğretmen adaylarının çoğunlukla teorik olarak daha yoğun yetiştirilmesi ve bu teorinin pratiğe yeteri kadar yansımamasıdır. Bu problem zihin engelliler öğretmenliği programında öğrenim gören öğretmen adayları için de geçerlidir. Öğretmen adayları görev yapacakları ortamları ve öğrenci profilini lisans programının son senesine kadar tanıyamayabilmektedir. Bu sebeple öğretmen adayları alanda çalışmaktan kaçınabilmekte veya özel eğitime yönelik olumsuz tutum ve davranışlar sergileyebilmektedirler. Bu araştırmanın amacı özel eğitim bölümü öğretmen adaylarının özel gereksinimli bireylerle etkileşim projesine ilişkin görüşlerinin belirlenmesidir.

Araştırma soruları aşağıda sıralanmaktadır:

- i) Öğretmen adaylarının “Özel Gereksinimli Bireylerle Etkileşim Projesi”nin başlangıcında zihin yetersizliği olan öğrencilere yönelik düşünceleri nelerdir?
- ii) Öğretmen adaylarının “Özel Gereksinimli Bireylerle Etkileşim Projesi”ne katılmaları sonucunda elde ettikleri mesleki kazanımlarına ilişkin görüşleri nelerdir?
- iii) Öğretmen adaylarının “Özel Gereksinimli Bireylerle Etkileşim Projesi”ne katılmaları sonucunda mesleğe alışmalarına ilişkin görüşleri nelerdir?
- iv) Öğretmen adaylarının “Özel Gereksinimli Bireylerle Etkileşim Projesi”ne katılmaları sonucunda ders/bölüm ile ilgili kazanımlarına ilişkin görüşleri nelerdir?
- v) Öğretmen adaylarının “Özel Gereksinimli Bireylerle Etkileşim Projesi”ne katılmaları sonucunda genel kazanımlarına ilişkin görüşleri nelerdir?

Yöntem

Bu çalışmada nitel araştırma deseni kullanılmıştır. Araştırma verileri öğretmen adaylarının etkileşim projesi ile ilgili hazırladıkları yazılı raporlardan elde edilmiştir. Araştırmanın verileri içerik analizi yöntemi kullanılarak analiz edilmiştir. İçerik analizi, yazılı ve/veya sözlü şekilde hazırlanmış olan dokümanların bir sistematik dâhilinde çözümlenmesi olarak ifade edilmektedir (Berg, 2001). Bu analizde amaç, ilgili materyallerdeki bilgilerin sistemli bir metoda bağlı kalınarak incelenmesiyle, ifadelerin kategorilendirilmesi sonucunda hangi sıklıkta ortaya çıktıklarını belirleyerek içeriğe

anlam kazandırmaktır (Berg, 2001; Demirci ve Köseli, 2009). İçerik analizi sürecinde, yazılı ve sözlü verilerin araştırma problemlerine cevap bulmak amacıyla sınıflandırılması, özetlenmesi ve değişken ya da kavramlar belirlenerek kategorilendirilmesi aşamaları gerçekleştirilmektedir (Demir, 2009).

Yöntem Çalışma Grubu/Katılımcılar

Çalışmanın katılımcıları Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Eğitim Fakültesi Özel Eğitim Bölümü Zihin Engelliler Öğretmenliği lisans programına devam etmiş ve ‘Zihin Engelliler ve Eğitimi’ dersini almış öğretmen adaylarından oluşmaktadır (Tablo 1). Nitel araştırmalarda gerektiği zamanlarda araştırma örnekleminin daraltılıp genişletilebildiği belirtilmektedir (Yıldırım, 1999). Bu araştırmada projeye katılan tüm öğrencilerin görüşlerinin değerlendirilmesi amaçlandığı için dersi alan ve projeye katılan 86 öğrenci çalışmaya dâhil edilmiştir.

Tablo 1. Katılımcı Grubu ve Özellikleri

Öğretim grupları	Öğretmen Adayı Cinsiyet				
	Kız		Erkek		Toplam
	n	%	n	%	n
I. öğretim	24	53.3	21	46.7	45
II. öğretim	23	56.1	18	43.9	41
TOPLAM	47	54.7	39	45.3	86

Veri Toplama Aracı

Araştırmada veri toplama aracı olarak öğretmen adayları tarafından proje sonunda teslim edilen proje raporları kullanılmıştır. Projenin sonucunda her öğretmen adayı projeye ilgili yazılı bir raporu dersin öğretim elemanına teslim etmiştir. Proje raporları, öğretmen adaylarının etkileşim projesi kapsamında 10 hafta boyunca yaşadıkları deneyimlerini ve düşüncelerini, projenin kendilerine katkılarını ve projeye ilgili olumlu ve olumsuz düşüncelerini içermektedir. Proje raporlarında yer alan sorular öğretmen adaylarının meslek hayatlarında çalışacakları özel gereksinimli bireylerle gerçekleştirdikleri projede edindikleri yaşantıları ve bu yaşantılarla ilgili görüşlerini yansıtacağı şekilde hazırlanmıştır. Bu kapsamda raporlarda öğretmen adaylarına proje öncesi düşünceleri, mesleki kazanımlar, mesleğe alışma, dersle/bölümle ilgili kazanımlar ve genel kazanımlar konularında sorular sorulmuştur.

Etkileşim Projesi

Etkileşim projesi kapsamında her öğretmen adayı bir özel eğitim ve rehabilitasyon merkezinde bir öğretmenle eşlenmiştir. Öğretmen adayları en az 10 hafta boyunca ve haftada iki saat olacak şekilde sınıfta gözlem yapılmıştır. Özel gereksinimli bireylerle etkileşim projesinin amacı ‘Zihin Engelliler ve Eğitimi’ dersini alan öğretmen adaylarının, zihin yetersizliği olan bireylerin hayatlarını, eğitim deneyimlerini ve yeteneklerini daha iyi anlamalarını sağlayıp bu bireyler hakkında bilgi birikimlerini genişleterek, zihin yetersizliği olan çocuklara karşı olumlu tutum geliştirmelerini sağlamak ve farkındalıklarını artırmaktır. Proje süresince öğretmen adaylarına her hafta

iki saat zihin yetersizliği olan öğrencileri gözleme ve bu öğrencilerle etkileşime girme fırsatı sunulmuştur. Öğretmen adayları eğitim ortamını gözlemlemenin yanı sıra öğrencilerle sohbet etme, oyun oynama veya akademik yardım gibi sosyal etkileşimlere girmişlerdir. Sınıf içinde planlı herhangi bir etkinlik gerçekleştirme talep edilmemiştir, ancak etkileşim amaçlı sınıf içi etkinliklere katılarak öğrencilerle etkileşime girmeleri beklenmiştir. Zihin yetersizliği olan öğrencilerle ve bu öğrencilerin öğretmen ve aileleri ile iletişime girerek öğrenci ve verilen eğitim konularında bilgi elde etmeleri sağlanmıştır. Yapılan bu gözlemler ve etkileşimler, proje sonunda her öğrenci tarafından yazılı rapor halinde sunulmuştur.

Verilerin Analizi ve Güvenirliği

Etkileşim projesi raporlarından elde edilen verileri açıklayabilecek kavram ve ilişkileri belirlemek amacıyla içerik analizi yöntemi kullanılmıştır. Kodlamaların yapılması için öncelikle etkileşim projesiyle ilgili tüm raporlar birinci yazar tarafından okunmuş ve her rapora farklı bir numara verilmiştir. Özellikle zihin yetersizliği olan öğrencilerle girilen etkileşim sonucunda edinilen deneyimler, verilen eğitimle ilgili görüşler ve bölüm ve meslekle ilgili kazanımlar konularındaki veriler temel alınarak temalar oluşturulmuştur. Her iki yazar tarafından raporlar incelendikten sonra ana temalar ve alt temalar belirlenmiştir. Öğretmen adaylarının ifadelerinin hangi tema altında değerlendirileceği konusunda iki yazar arasında oluşan görüş ayrılığında, ifadeler ve tema ile ilgili tartışılmış ve ortak bir karara varılmıştır. Sonuç olarak beş ana tema belirlenmiştir: Proje öncesi düşünceler, mesleki kazanımlar, mesleğe alışma, ders/bölüm ile ilgili kazanımlar, genel kazanımlar.

Ana temalarla ilgili öğretmen adayı ifadeleri listelenmiş ve bu ifadelerden benzer özellikler gösteren ifadeler alt temalar olarak gruplanarak kodlanmıştır. Ana temaların ve alt temaların belirlenmesinde iç tutarlılığı sağlamak amacıyla tüm proje raporlarındaki yazılı veriler nitel araştırma konusunda deneyimli bir öğretim elemanı tarafından tekrar kodlanmıştır. Bu iki kodlama sonucunda uyum yüzdesi %94.3 olarak belirlenmiştir. Elde edilen uyum yüzdesi %70'in üstünde olduğu için veri analizi için gerekli olan güvenirlilik sağlanmıştır (Miles ve Huberman, 1994).

Bulgular

Araştırmaya Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Eğitim Fakültesi Özel Eğitim Bölümü Zihin Engelliler Öğretmenliği lisans programında öğrenim gören öğretmen adayları katılmıştır. Öğretmen adayları Zihin Engelliler ve Eğitimi dersi kapsamında 10 hafta boyunca haftada en az 2 saat olacak şekilde Eskişehir'de bulunan özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerine gitmişler ve bu merkezlerde özel eğitim öğretmenleri ve özel gereksinimli öğrencilerle etkileşime girmişlerdir. Projenin sonucunda her öğretmen adayı projeye ilgili yazılı bir raporu dersin öğretim elemanına teslim etmiştir. Öğretmen adayları projeye başladıklarında özel gereksinimli öğrencilerden korkma, ürkme veya çekinme gibi duygulara sahip olduklarını fakat proje sonucunda bu olumsuz önyargılarından kurtulduklarını ifade etmişlerdir. Ayrıca derslerde gördükleri teorik bilgi ile pratikte yaşananları bağdaştırabildiklerini ve kitaplarda gördükleri birçok bilgiyi gerçek hayatta gözlemleyebildiklerini belirtmişlerdir. Bunun yanı sıra özel eğitim öğretmenliğinin ne olduğunu daha iyi anladıklarını ve gelecek planlarını daha iyi belirlediklerini ifade etmişlerdir. Ayrıca projenin çok faydalı bir tecrübe olduğunu ve

gelecek dönemlerde farklı projelerle bu tür uygulamaların devam etmesi gerektiğini belirtmişlerdir.

Öğretmen adaylarının proje sonunda etkileşim projesi ile ilgili sundukları raporlar incelendiğinde etkileşim projesiyle ilgili düşüncelerinin çoğunluğunun aşağıdaki temalar çerçevesinde aktarıldığı görülmektedir:

1. Ana tema: Proje öncesi düşünceler

Projeye ilk başladıklarında öğretmen adaylarının zihin yetersizliği olan öğrencilere yönelik düşüncelerinin ne olduğu belirlenmiştir. Bu bağlamda öğretmen adayları etkileşim projesi için kurumlara ilk gittiklerinde korkma, ürkme ve çekinme gibi değişik duygular içinde olduklarını ifade etmektedirler. Öğretmen adayları ayrıca zihin yetersizliği olan çocuklara ve/veya özel eğitim öğretmenliğine yönelik önyargılarının önemli bir etken olduğunu belirtmişlerdir. Tablo 2’de görüldüğü üzere bu ana tema altında iki alt tema oluşturulmuştur.

Tablo 2. Öğretmen Adaylarının Özel Gereksinimli Bireylerle Etkileşim Projesi Öncesi Düşünceleri

Ana Tema	Alt Temalar	n	%
<i>Proje öncesi düşünceler</i>	Zihin yetersizliği olan bireylere yönelik önyargılar	19	55.9
	Özel eğitim öğretmenliğine yönelik önyargılar	15	44.1
TOPLAM		34	100

Öğretmen adayları proje öncesi düşünceleriyle ilgili olarak heyecan, korku, endişe gibi yaşadıkları duygularını dile getirmiştir. Proje öncesi düşünceler ile ilgili örnek ifadeler aşağıda yer almaktadır:

• “İlk olarak rehabilitasyon merkezine giderken heyecanla karışık bir korku vardı. Bu mesleği yapabilir miyim, öğrencilere yeterli olabilir miyim (Ö3).”

• “Bu çok apayrı bir duyguydu. Çünkü projeden önce bu tür engel gruplarına sahip bireyler fazlasıyla beni korkuturdu (Ö14).”

• “Bu durum zihin engelli bireylerden beklentilerimi azaltıp, onlardan korkup çekinmeme neden oluyordu. Kafasında soru işaretleri ile bu bölümü tercih edenlerdenim (Ö31).”

2. Ana tema: Mesleki kazanımlar

Öğretmen adaylarına özel gereksinimli bireylerle etkileşim projesi sonucunda edindikleri mesleki kazanımların neler olduğu sorulmuştur. Öğrenciler proje tamamlandıktan sonra edindikleri mesleki kazanımları; öğretim sürecini gözleme, özel eğitim öğretmeninde bulunması gereken nitelikleri fark etme, zihin yetersizliği olan öğrencilerle iletişim kurma becerilerini geliştirme, özel eğitim öğretmenlerinden öğrenme ve aile katılımının önemini fark etme şeklinde belirttikleri görülmüştür. Mesleki kazanımlar ana teması altında oluşturulan alt temalar Tablo 3’te özetlenmiştir.

Tablo 3. Öğretmen Adaylarının Özel Gereksinimli Bireylerle Etkileşim Projesi Sonucunda Edindikleri Mesleki Kazanımlar

Ana Tema	Alt Temalar	n	%
Mesleki kazanımlar	Öğretim sürecini gözleme	44	39.7
	Özel eğitim öğretmeninde bulunması gereken nitelikleri fark etme	24	21.7
	Zihin yetersizliği olan öğrencilerle iletişim kurma becerilerini geliştirme	26	23.5
	Özel eğitim öğretmenlerinden öğrenme	10	9.1
	Aile katılımının önemini fark etme	7	6.0
TOPLAM		111	100

Öğretmen adayları mesleki kazanımlarla ilgili farklı yöntem gözlemleri, ailelerle işbirliği ve öğretim süreci gibi konulara değinmiştir. Mesleki kazanımlarla ilgili örnek ifadeler aşağıda yer verilmektedir:

- “Grup eğitmeninin kullandığı farklı teknikler sayesinde öğretim de birçok etkili tekniğin olabileceğini gördüm (Ö15).”
- “Öğrencilerin değerlendirilmesi ve öğretim teknikleri hakkında bilgiler ve tecrübeler edindim (Ö18).”
- “Öğretmen olarak ailelerle nasıl iletişim kurulması gerektiğini, onlara nasıl bilgi verilmesi ve nasıl destek olunabileceğini öğrendim (Ö18).”
- “Öğrencilerin neler yapabileceğini, nasıl davrandığını, neye nasıl tepki verdiğini gözlemlerim ve öğrendim (Ö24).”
- “Gözlem yaptığım rehabilitasyon merkezindeki öğretmenin engelli çocuklara karşı sergilediği davranışlar bana model oldu (Ö82).”
- “Bildiğim bir şeyi gözlemim süresince tekrar tekrar gördüm ki iğne ile toprağı kazmak gibi yavaş ilerleyen zorlu bir işimiz var. Öğrencilerimizin dikkat, hafıza, güdülenme, genelleme vb. birçok özelliklerindeki engeller nedeni ile öğrenmeleri çok yavaş gerçekleşiyor (Ö49).”
- “Kısaca yaptığım gözlemler öğretmenlerin kullandığı öğretim tekniklerini görmek, öğrencilerle birebir iletişime geçmek, kullandıkları materyaller ve oynadıkları oyunlar hakkında bilgi sahibi olmak özellikle bir öğretmen adayı olarak bana çok katkı sağladı (Ö86).”

3. Ana tema: Mesleğe alışma

Proje sonucunda özel eğitim öğretmenliği mesleğine alışma ile ilgili düşüncelerinin neler olduğu belirtilmiştir. Bu bağlamda öğretmen adayları etkileşim projesi sonucunda ileride çalışacakları öğrenci grubuyla ilgili tecrübe edindikleri ve özel

eğitim retmenliği mesleğiyle ilgili akıllarındaki birçok soruya cevap bulabildikleri gibi düşünceler ifade etmişlerdir. Tablo 4'te görüldüğü üzere bu ana tema altında dört alt tema oluşturulmuştur.

Tablo 4. retmen Adaylarının zel Gereksinimli Bireylerle Etkileşim Projesi Sonucunda Mesleğe Alışma ile İlgili Düşünceleri

Ana Tema	Alt Temalar	n	%
Mesleğe alışma	Meslek yaşamında çalışılacak ğrenci grubunu tanıma	60	43.2
	özel eğitim retmenliği mesleğini tanıma	34	24.5
	özel eğitim retmenliği mesleğini kabullenme	28	20.1
	özel eğitim retmenliği mesleğine ilişkin kararsızlıkları giderme	17	12.2
TOPLAM		139	100

retmen adayları mesleğe alışma ile ilgili olarak mesleğe yönelik kaygıların giderilmesi, mesleği sürdürme konusunda kararlılık gibi konuları dile getirmiştir. Mesleğe alışma ile ilgili örnek ifadeler aşağıda sıralanmıştır:

- “Bu gözlemin bana faydası ilk olarak bu mesleği yapabilir miyim korkusunu ortadan kaldırdı (3).”

- “Projenin bana katkılarından en büyüğü mesleğimi sevebileceğimi hissettim ... Eminim ki henüz birinci sınıftayken böyle bir projede yer alarak bunların farkına vardığım için, önümdeki yıllarda daha sağlam adımlarla ilerleyeceğim. (9).”

- “Bu projeye dört sene sonra yapacağımız işimize dışarıdan bakmak yerine içerisine girdik, işimizi daha iyi tanıma fırsatı bulduk ve bence en önemlisi bu mesleğin bize ne derece uygun olduğunu, ömrümüzü bu meslekte geçirip geiremeyeceğimizi görmemizi sağladı diye düşünüyorum (49).”

- “Daha renecek çok şeyimiz olsa da hatta en başında olsak da şimdiden birçok deneyim edindiğimi, doğru bir meslek seçtiğimi ve yapacağımız mesleğin verdiği manevi hazzın zorluğun ve sabrın yanında hiçbir şey olduğunu düşünüyorum (30).”

4. Ana tema: Ders/bölüm ile ilgili kazanımlar

Proje sonucunda zihin engelliler ve eğitimi dersi ve öğrenim gördükleri lisans programı ile ilgili kazanımlarının neler olduğu sorulmuştur. Bu bağlamda retmen adayları etkileşim projesi sonucunda derste öğrendikleri teorik bilgilerle pratikteki uygulamalar arasında bağlantı kurabildiklerini ve öğrenim gördükleri lisans programı ile ilgili daha pozitif düşünmeye başladıklarını ifade etmektedirler. Tablo 5'te görüldüğü üzere bu ana tema altında üç alt tema oluşturulmuştur.

Tablo 5. Öğretmen Adaylarının Özel Gereksinimli Bireylerle Etkileşim Projesi Sonucunda Ders/Bölüm ile İlgili Edindikleri Kazanımlar

Ana Tema	Alt Temalar	n	%
<i>Ders/bölüm ile ilgili kazanımlar</i>	Kuram-uygulama arasında bağlantı kurma	41	70.7
	Kuram-uygulama arasındaki farklılıkları görme	10	17.2
	Bölümle ilgili olumlu bakış açısı geliştirme	7	12.1
TOPLAM		58	100

Öğretmen adayları dersle ilgili kazanımlarda kuram ve uygulama arasındaki ilişkiyi görme konularına değinmiştir. Ders/bölüm ile ilgili kazanımlar ile ilgili örnek ifadeler aşağıda sıralanmıştır:

• “*Bu proje sayesinde derste gördüğümüz teorik bilgilerin pratiğe nasıl yansıdığını görme fırsatı bulmuş olduk (Ö41).*”

• “*Zihin engelli dersinde öğrendiğimiz kadarıyla grup eğitimi sınıflarında daha çok engel dereceleri birbirine yakın öğrenciler bir arada bulunması gerekirdi lakin gözlem yaptığım kurumda böyle bir uygulama görmedim. Bu da gösterir ki derslerde gördüklerimiz uygulanmıyor (Ö8).*”

• “*Derste özel eğitim dersinde gördüklerimi tam olarak uygulanmadığını da gördüm (Ö3).*”

• “*İlk sınıftan rehabilitasyona gitmemize anlam verememiştim ancak derste öğrendiklerimizi gerçek hayatta uygulamak, böyle bir durumla karşılaştığında nasıl davranacağını bilmek ve de ileride çalışacağımız ortamlara, öğrencilere alışmak konusunda iyi olduğunu da söylemeliyim (Ö72).*”

5. Ana tema: Genel kazanımlar

Proje sonucunda öğretmen adaylarının genel kazanımlarının neler olduğu sorulmuştur. Bu bağlamda öğretmen adayları etkileşim projesi sonucunda iyi bir tecrübe edindiklerini ve projeyi gerçekleştirdikleri için memnun olduklarını ifade etmektedirler. Tablo 6’da görüldüğü üzere bu ana tema altında iki alt tema oluşturulmuştur.

Tablo 6. Öğretmen Adaylarının Özel Gereksinimli Bireylerle Etkileşim Projesi Sonucunda Edindikleri Genel Kazanımlar

Ana Tema	Alt Temalar	n	%
<i>Genel kazanımlar</i>	Tecrübe/deneyim artışı	41	59.4
	Memnuniyet	28	40.6
TOPLAM		69	100

Öğretmen adayları genel kazanımlarla ilgili olarak mesleği tanıma, özel gereksinimli öğrencilerle iletişim fırsatı bulma gibi konulara değinmiştir. Genel kazanımlar ile ilgili örnek ifadeler aşağıda sıralanmıştır:

• *“Zihin engelli bireylerin yanına gitmek onlarla kaynaşmak hoşuma gitti güzel bir 10 haftaydı. Umarım projeden bizden sonrakiler de yararlanır (Ö25).”*

• *“Yapacağımız işi daha birinci sınıftan inceleme fırsatı buldum. Bu gözlem bana yapacağımız işin ahlakını gösterdi. Birçok insan tanıdım birçok ‘farklı’ bireylerle arkadaş oldum. Gözlemin baştan sonuna dek hiç sıkılmadım aksine çok eğlendim (Ö4).”*

• *“Nasıl bir bölüme geldiğimizi hangi tür öğrencilerle ne tür zorluklar altında çalışacağımızı erkenden görme fırsatı yakalığımız için çok şanslıyız (Ö12).”*

• *“Proje hakkında olumlu düşüncelerim daha ağır basmakta. Bu yaptığım gözlemler sayesinde gelecekte daha nitelikli bir öğretmen adayı olacağımı düşünüyorum (Ö19).”*

Sonuç ve Tartışma

Kaliteli ve yetkin öğretmen yetiştirmede teorik bilginin yanı sıra pratik yönden donanımlı öğretmenler yetiştirmek önem arz etmektedir. Özel eğitim ile ilgili lisans programlarından mezun olacak öğretmenler diğer öğretmenlik bölümlerinden daha farklı bir öğrenci grubuyla çalışacağı için öğretmen adaylarının hem alanı benimsemesi hem de pratik açıdan yetiştirilmesi için ilk yıllardan itibaren farklı projelerle özel gereksinimli öğrencilerle etkileşime girmeleri sağlanmalıdır. Bu amaçla geliştirilen özel gereksinimli bireylerle etkileşim projesi öğretmen adayları tarafından olumlu olarak değerlendirilmiştir. Bu proje sayesinde öğretmen adayları özel eğitim konusunda öğrendikleri teorik bilgileri ilk yıldan gözlemleme şansı elde etmişler ve alanı daha iyi benimsemişlerdir. Ayrıca alanla ilgili zihninde soru işaretleri olan öğretmen adayları için faydalı bir deneyim olmuş ve öğretmen adaylarının alanda kalmayla ilgili gelecek planları daha da netleşmiştir. Özel eğitim ile ilgili lisans programlarında yetiştirilen öğretmen adaylarının çok boyutlu gelişimi için uygulamalar önemli olmakta, bu sebeple her dönem öğretmen adaylarına gerçek ortamlarda pratiği gözleme ve pratik yapma imkânı sağlanmalıdır. Bunun yanı sıra uygulamaya yönelik projeler öğretmen adaylarının alanı daha iyi benimsemesine ve böylece kendini daha iyi yetiştirmesine yardımcı olmaktadır.

Öğretmenin mesleğe hazırlanma sürecinin öğrenci başarısını olumlu olarak etkilediği belirtilmektedir (Brownell vd., 2005). Özel gereksinimli bireylerle etkileşim projesi, öğretmen adaylarının mesleğe hazırlandıkları lisans dönemlerindeki uygulama deneyimini desteklemek amacıyla geliştirilmiştir. Bu proje ile özel eğitim alanı öğretmen adayları özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerine giderek bu merkezlerde özel eğitim öğretmenleri ve özel gereksinimli öğrencilerle etkileşime girmişlerdir. Özel eğitim öğretmen adaylarının görüşlerinin alındığı çalışmalarda öğretmen adaylarının %68’i “derslerin uygulama ile desteklenmesi” gerektiği yanıtını vererek uygulamaya olan ihtiyaçlarını vurgulamışlardır (Ergül vd., 2013). Proje sonunda özel eğitim öğretmen adayları özel eğitim öğretmeninde bulunması gereken nitelikleri fark etme, zihin yetersizliği olan öğrencilerle iletişim kurma becerilerini geliştirme gibi konularda mesleki deneyim kazandıklarını belirtmişlerdir. Bununla birlikte önceki araştırmalarda özel eğitim bölümü öğrencileri lisans programlarındaki derslerin uygulamalarının yetersiz kaldığını ifade etmektedir (Dedeoğlu vd., 2004). Bu etkileşim projesine katılan öğrenciler

derste öğrendikleri teorik bilgilerle yapılan uygulamalar arasında bağlantı kurabildiklerini ifade etmişlerdir. Öğretmenler meslekteki deneyimleri sürecinde yapabildiklerini görerek ve çalıştıkları grubun özelliklerini tanıyarak kendi yeterlilik algılarını yükseltebilmektedir (Ergül vd., 2013). Etkileşim projesi çalışmasına katılan öğretmen adayları proje sürecinde katıldıkları eğitim ortamlarında özel eğitim öğretmenlerinden öğrenme fırsatı elde ettiklerini belirtmişlerdir. Öğretmen adaylarının dört yıllık eğitimleri süresince hem kuramsal derslerde hem de uygulamada iyi yetişmiş olmalarının ileride onların öğretmenlik mesleğindeki başarılarına olumlu olarak yansyacağı önceki çalışmalarda belirtilmiştir (Ergenekon ve Batu, 2008).

Çalışma sonunda öğrenciler etkileşim projesi sayesinde gördükleri lisans programı ile ilgili daha pozitif düşünmeye başladıklarını ifade etmişlerdir. Öğretmen adaylarının öğretmenlik mesleğine yönelik olumlu düşünmesi çalışma hayatlarında mesleğe daha iyi tutunacaklarının göstergesi olarak değerlendirilebilir. Bununla birlikte öğretmen adaylarının ileride mesleği bırakma oranlarının da azalacağı öngörülebilir. Özel eğitim öğretmenlerine sınıf uygulamaları repertuarı oluşturmaları ve daha fazla uygulama yapma fırsatı sağlanması önerisi (Deng ve Gopinathan, 2003; Sinclair vd., 2006) doğrultusunda özel gereksinimli bireylerle etkileşim projesinin katkı sağladığı görülmektedir. Özel gereksinimli bireylerle deneyimi olan ve uygulama yapan öğrencilerin öz yeterliliklerini geliştirme konusunda daha avantajlı olduğu belirtilmektedir (Leyser vd., 2011). Projeye katılan öğrenciler ileride çalışacakları öğrenci grubuyla ilgili tecrübe edindikleri ve özel eğitim öğretmenliği mesleğiyle ilgili akıllarındaki birçok soruya cevap bulabildikleri gibi düşünceler ifade etmişlerdir. Bu bağlamda projenin özgüvenlerine de olumlu olarak katkı sağladığını belirtmek mümkündür.

Bu çalışmanın sınırlılıklarından biri çalışmanın sadece bir üniversitede gerçekleştirilmiş olmasıdır. İleride yapılacak çalışmalarda bu projenin farklı üniversitelerden öğretmen adaylarıyla uygulanması sonuçların genellenebilmesi için önemlidir. Etkileşim projesinin içeriği daha sistematik hale getirilip detaylandırılabilir ve haftalık etkinlikler belirlenebilir. Proje öğretmenlik uygulamasına kadar sürecek şekilde planlanarak uzun süreli çalışmalarla etkililiği değerlendirilebilir. Özel gereksinimli bireylerle etkileşim projesine benzer uygulama dostu farklı projeler ile nitelikli öğretmen yetiştirmeye katkıda bulunulabilir.

Kaynaklar

- Berg, B. L. (2001). *Qualitative research methods for the social sciences*. Massachusetts, MA: Pearson.
- Black, L., Neel, J., & Benson, G. (2008). National Commission on Teaching and America's Future (NCTAF)/Georgia State University (GSU) Induction Project: Final Report. 01 Temmuz 2010 tarihinde <https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED504316.pdf> adresinden alınmıştır.
- Brownell, M. T., Ross, D. D., Colón, E. P., & McCallum, C. L. (2005). Critical features of special education teacher preparation: A comparison with general teacher education. *The Journal of Special Education, Vol 38; No: 4*, ss. 242-252.
- Çakır, Ö. S. (2000). Öğretmen yetiştirmede teoriyi pratiğe bağlayan mikro-öğretimin Türkiye'deki üç üniversitede durumu. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, Vol 18*, 62-68.

- Dedeoğlu, S., Durali, S., & Tanrıverdi, A. (2004). Özel eğitim bölümü zihin engelliler öğretmenliği anabilim dalı 3., 4. sınıf öğrencileri ve mezunlarının kendi bölüm programları, öğretmen yetiştirme ve eğitim fakülteleri ile ilgili düşünce ve önerileri. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi, Vol 5; Sayı: 1*, 47-55.
- Deng, Z., & Gopinathan, S. (2003). Continuity and change in conceptual orientations for teacher preparation in singapore: challenging teacher preparation as training. *Asia-Pacific Journal of Teacher Education, Vol 31; No: 1*, ss. 51-65.
- Demir, O. Ö. (2009). Nitel araştırma yöntemleri. K. Böke (Ed.), *Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri* içinde (s. 285- 318). İstanbul: Alfa Yayınları.
- Demirci, S. ve Köseli, M. (2009). İkincil veri ve içerik analizi. K. Böke (Ed.), *Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri* içinde (s. 319-364). İstanbul: Alfa Yayınları.
- Ergenekon, Y., Ozen, A., & Batu, E. S. (2008). An evaluation of the views of mental retardation practicum students on teaching practicum. *Educational Sciences: Theory and Practice, Vol 8; No: 3*, ss. 881-891.
- Ergul, C., Baydik, B., & Demir, S. (2013). Opinions of in-service and pre-service special education teachers on the competencies of the undergraduate special education programs. *Educational Sciences: Theory and Practice, Vol 13; No: 1*, ss. 518-522.
- Leyser, Y., Zeiger, T., & Romi, S. (2011). Changes in self-efficacy of prospective special and general education teachers: Implication for inclusive education. *International Journal of Disability, Development and Education, Vol 58; No: 3*, ss. 241-255.
- MEB. (2007). Milli Eğitim istatistikleri örgün eğitim 2006-2007. 23.02.2012 tarihinde http://sgb.meb.gov.tr/istatistik/meb_istatistikleri_orgun_egitim_2006_2007.pdf adresinden alınmıştır.
- MEB. (2013). Zihinsel engellilerin eğitimi kursu ilanı. 10.10.2013 tarihinde http://ookgm.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2013_10/09035620_zihinselengellilere_rineitimikursu.pdf adresinden alınmıştır.
- MEB. (2018a). Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği. 07/07/2018 tarih ve 30471 sayılı Resmî Gazete.
- MEB. (2018b). Milli Eğitim istatistikleri örgün eğitim 2017/18. 08.11.2018 tarihinde https://sgb.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2018_09/06123056_meb_istatistikleri_orgun_egitim_2017_2018.pdf adresinden alınmıştır.
- ÖSYM. (2018a). 2018-Yükseköğretim Programları ve Kontenjanları Kılavuzu – Tablo 4. 11.02.2019 tarihinde http://dokuman.osym.gov.tr/pdfdokuman/2018/YKS/TABLO4_06082018.xls adresinden alınmıştır.
- ÖSYM. (2018b). YKS Yükseköğretim Programlarına Ek Yerleştirme Kılavuzu – Tablo 4. 11.02.2019 tarihinde http://dokuman.osym.gov.tr/pdfdokuman/2018/YKS/EK/Tablo-4_13092018.xls adresinden alınmıştır.
- Sinclair, C., Dowson, M., & McInerney, D. M. (2006). Motivations to teach: Psychometric perspectives across the first semester of teacher education. *Teachers College Record, Vol 108; No: 6*, ss. 1132-1154.
- Yıldırım, A. (1999). Nitel araştırma yöntemlerinin temel özellikleri ve eğitim araştırmalarındaki yeri ve önemi. *Eğitim ve Bilim, Vol 23; Sayı: 112*, 7-17.
- YÖK. (2016). Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı Eğitim-Öğretim Dairesi Başkanlığı'nın "Program isim değişikliği" konulu 08/01/2016 tarih ve 75850160-104.01.02.01/843 sayılı yazısı.